

חותם של זהב

אופן הצביעה והסממנים

כח. "האי תכילתא היכי צבעיתו לה"

שאלה: מרן הגר"ש אלישיב שליט"א בתשובתו מביא מה"ישועות מלכו" דיש מחלוקת הראשונים אם הסממנים שמעריבים הם בתוך היורה או רק בצמר ואיך נכריע בזה"ז. ועוד יש לברר, מנלן אלו הם הסממנים הנצרכים לתכלת. תשובה: גם טענה זו לא שייכא אלא כלפי הדיונון שעליו דיבר ה"ישועות מלכו" ולא כלפי הפורפור"א וכמו שיבואר.

דאמרין במנחות (מב:) "א"ל אביי לר' שמואל ברבי יהודה הא תכילתא היכי צבעיתו לה א"ל מייתנין דם חלזון וסמנין ורמינן להו ביורה ומרתחינן ליה ופרש"י "כדרך הצובעים ששורין אותו בצריף" (כג"י תוס' והגה' צ"ק שם) והק' שם בתוס' דבר תימה הוא היאך מערב שום דבר בהדי תכלת ושמא עם הסממנין נקרא תכלת ובקונטרס פ"י לשרות בהן כדרך הצובעין ששורין אותו בצריף. ויש להסתפק, אי כוונתו דלדעת רש"י הסממנים הם דווקא דבר שאינו נותן בו צבע (ואז נימא דהצריף הנ"ל הוא חומר עזר לצביעה, אך אינו משנה הגוון⁸²), או דס"ל דדעת רש"י נמי כוותיה, דלא איכפת ליה שהסממנים יתנו בו צבע, (ואז נימא דהצריף הוא חומר צובע)⁸³. ומ"מ לדעת תוס' לא איכפת לן בהכי. ולתרווייהו לא נאמר שום דין איזה סממנים רשאים ליתן בו. (אמנם גם לתוס' דלא איכפ"ל אילו הסממנים משנים הצבע, מ"מ ודאי צריך שישאר גוון תכלת ולא ישתנה). וברמב"ם (ב, ב) "ונותנין את הדם ליורה ונותנין עמו סממנין כמו הקמוניא וכיו"ב כדרך שהצבעין עושיין" ולא כ' איזה סממנים, ומשמע דבכל שיעשו הצבועים שרי, משום דענינם רק להתפס הצבע ולא איכפ"ל צורת עשייתו. והנה בחילזון זה א"ש לכו"ע בין לרש"י, בין לתוס' ובין להרמב"ם. כיון דאין הסממנים נותנים בו את הצבע כלל, אלא מסייעים להמסת הדם ואינם נשארים בצמר כלל. (ודלא כשאר מיני הצובעין שנשאר שריד גם מהסממנים) וממילא ודאי בזה לא איכפ"ל במיני הסממנים וצורת הצביעה.

ובישועות מלכו כתב דתוס' פירשו ברש"י דהסממנים ניתנים רק בבגד ולא בתוך היורה. והוא דבר תימה לומר כן דהא מפורש בגמרא מייתנין דם חלזון

⁸² אשר כע"ז כתב רש"י (כחצות טז:): "מחפורת של צריף אל"ם בלע"ז צובעין בהן בגדים ומש"י ויש לדון אי כוונתו שצובעים על ידיהם או שהם גופייהו משמשים לצבע. וברבינו בחיי (ס"ה ש, לה) "ושורין אותו צמר תחלה בסיד ואחר כך מכבסין אותו עד שיהיה נקי ומטילין ביורה רותחת הדם ההוא והצמר עם סמנין כמו אהל וצריף כדרך שעושיין הצבעין כדי שיקלוט הצמר את העין". הרי שתפקידו של הצריף הזה הוא שיקלוט העין ודרך הטלתו היא לתוך היורה. (ובודאי אין מחלוקת הראשונים מה היא דרך הצובעים, וע"כ דלא כמו שפירש הישועות מלכו בדברי תוס' בדעת רש"י דהצריף ניתן רק בצמר ולא ביורה עם הצבע).

⁸³ ונראה להוכיח דדעת רש"י שגוון התכלת בצמר הוא רק מהחילזון ולא מהסממנים (וכהבנת הישועות מלכו בדעתו), ממש"כ רש"י (חולין פט:) "ומראית דמו דומה לים". ולכא' מקורו ממה שמצאנו כלפי התכלת עצמה שמראיתה דומה לים. וא"כ חזינן דס"ל דגוון דמו של החילזון הוא כמו גוון התכלת עצמה ואין הסממנים משנים בה את הגוון.

בענין זיהוי חילזון התכלת

וסמנין ורמינן **להו** ביורה, הרי להדיא דאף את הסממנים יהבינן ביורה. ואף לפי הבנתו בפירוש דברי התוס' אי"צ לומר כן, דאף אי נותנים הסממנים לתוך היורה (וכמש"כ בהערה 82 מדברי רבינו בחי), מ"מ אפשר שתוס' הבינו מדבריו שהסממנים **הללו** אינם לצורך נתינת צבע אלא רק כדי שיקלוט העין. ונראה דמה שהביאו לבאר כך הוא הגירסא שהיתה לפניו ברש"י "דרך הצובעים לשרות בגדים בצריף", ומשמע ליה דהשריה היא רק בבגד ולא בצבע עצמו. אך באמת גירסת תוס' ברש"י אינה כן, אלא "כדרך הצבעין לשרות אותו בצריף" והיינו עם הצבע. (וכהגות צ"ק שם). ומ"מ גם הישועות מלכו ביאר טעמו של דבר שצריכים שלא יהיו הסממנים ביורה, משום מה שכתב שם תוס', שלא יהיה הצבע מורכב מעוד דבר חוץ מדם חלזון. וא"כ בצביעת הפורפור"א אי"ש לכו"ע וכמ"ש לעיל, כיון דאין הסממנים נותנים בו את הצבע כלל אלא מסייעים בהתפסתו בצמר. וכל דבריו לא איירי אלא גבי הדיונון, שבו הגוון משתנה ע"י הסממנים.

כט. העמדת היורה בחמה

שאלה: בגמ' (מנחות מב:) לא הוזכר במלאכת עשייתו, שצריכים להניחו בשמש. **תשובה: א.** גם בלא העמדתו בחוץ, בכמות קטנה מספיק לו אור היום שבתוך החדר כדי להעשות כחול, אלא שהוא לוקח יותר זמן, (וכבר הוזכר בספרי היוונים שהיה תהליך הצביעה נמשך כמה ימים). ולאחרונה נתברר שיש דרך לעשותו ע"י הרתחת היורה על האש בתהליך המסת הדם. ובד"כ גם ע"י שטיפת הצמר ברותחין אח"כ (ואפי' ע"י אדים בעלמא) הופך לכחול. וא"כ היו צריכים לעשות תחבולות כדי לצבוע סגול ולא בשביל צביעת התכלת. ואפשר שזה מה שחידש רב שמואל בר יהודה שם במלאכת הצביעה, דבעי להרתיחו עם הסממנים. ואולי נתקשה בזה אביי, כיון שהוא שונה ממלאכת צביעת הקלא אילן שא"צ רתיחה, (כיון שאין בו אדום שצריכים להוציאו). ב. לפמש"כ סטראבו"ן על הריח הרע שהיה בצור ממלאכת הצביעה, נראה שהצביעה בזמנם היתה בחוץ, לפיכך תמיד היתה להם קרינת השמש אף בלא שכיוונו לכך. (גם שמעתי שמבתי הצביעה שנמצאו נראה שהיתה מלאכתם תחת כיפת השמים).

ג. בגמ' משמע דלא באו ללמד כל מלאכת הצביעה לַצְבָּעִים. דהא לא הוזכר איזה סממנים מערבים בו, והיינו משום דאינו מעכב כמ"ש לעיל, והעיקר בזה להגיע לגוון הסופי בכל דרך שתהיה ולכך גם לא הוצרכו לכתוב פרט זה. [ולא באו אלא משום איזה פרט מסוים, אולי לענין הטעימה או לזה שעושים אותו בסממנים (או כמ"ש לעיל דבעינן להרתיחו ולא סגי בחימום כמו בקלא אילן). ואפשר דשאלתו היתה על דינים המיוחדים שצריכים להקפיד במלאכת צביעתו וכדאמרין שם ש"מ תלת וכו']

הערות מכמה סוגיות